

PATRYCJA ZABOROWSKA

JAGIELLONIAN UNIVERSITY IN KRAKÓW
FACULTY OF PHILOLOGY
INSTITUTE OF GERMAN STUDIES
DEPARTMENT OF SWEDISH STUDIES
E-MAIL: PATRYCJA.ZABOROWSKA11@GMAIL.COM

Konceptualisering av språkspel i den svenska översättningen av *Księgi Jakubowe (Jakobsböckerna)* av Olga Tokarczuk. "Till stor del består världen av ord, som, sedan de väl uttalats, gör anspråk på den allmänna ordningen..."¹

SAMMANFATTNING

Denna artikel handlar om den svenska översättningen av språkspel i romanen *Jakobsböckerna* av Olga Tokarczuk. Artikeln är baserad på Elzbieta Tabakowskas teori om formning och konceptualisering. Målet med denna artikel är att bedöma om och på vilket sätt konceptualisering av språkliga bilder i översättningen korresponderar med konceptualisering av språkliga bilder i originalet. Jag försöker bedöma om förnimmelse av romanen sker på motsvarande kognitiv nivå i båda språkversionerna. För att göra det analyserar jag språkspel i originalet och översättningen separat och sedan jämför jag de båda versionerna. På basis av detta drar jag slutsatser angående översättarens strategi när det gäller konceptualisering av språkspel i romanen på svenska.

NYCKELORD

språkspel, Jakobsböckerna, Olga Tokarczuk, kognitiv syn på översättning, konceptualisering

¹ Artikeln är en del av masteruppsatsen som uppstod inom ramen för det översättningsvetenskapliga serminariet i Zakład Filologii Szwedzkiej på Jagellonska universitetet, skriven under ledning av fil. dr, docent Piotr de Bończa Bukowski.

Artikeln är indelad i fem delar. Den första delen diskuterar några översättningsvetenskapliga teorier, bland annat Elżbieta Tabakowskas teori om formning som jag i stort sett baserar på i den analytiska delen. Den andra delen berör begreppet språkspel. I denna del anger jag typologi av språkspel (enligt Roman Jakobsons översättningstypologi) och strategier att bygga dem (enligt de polska språkvetarna Tadeusz Szczerbowki och Ewa Jędrzejko). Den tredje delen diskuterar materialet som jag har baserat på vid min undersökning samt metoden som jag har använt mig av. Den fjärde delen är den analytiska delen, där jag analyserar de valda exemplen enligt strategier som jag har urskilt i del två. Jag börjar med att analysera språkspel som byggs på spel med språkets system (när det gäller skrift, tal och grammatik). Sedermera undersöker jag språkspel som byggs på den etymologiska omtolkningen. I den femte delen försöker jag bedöma vilken översättningstrategi översättaren har tillämpat. Jag sammanfattar denna del med att dra slutsatser och att svara på huvudfrågan i min artikel, vilken var: om och hur översättningen låter motta språkspel i översättningen och därför romanen i översättningen som helhet på ett sätt som ligger nära originalet.

År 1972 föreslog den amerikansk-holländska översättaren och poeten James S. Holmes att man skulle bryta med den strängt lingvistiska synen på översättningen, enligt vilken det viktigaste i översättningen är att återge de djupa strukturerna, dvs. budskapet som finns med i utgångstexten. Den av Holmes föreslagna litterära vändningen förutsatte att beskrivningen av en översättning skulle vara orienterad mot språkliga uttrycksmedel.

Den översättningsvetare som på ett banbrytande sätt har lyckats förena de två synsätten på översättning, den lingvistiska med den litterära, är Elżbieta Tabakowska. Hon samlar redskap som finns tillgängliga i båda disciplinerna när det gäller undersökning och beskrivning av översättning och föreslår att se på den ur den kognitivistiska synvinkeln. Där är två begrepp de centrala, nämligen begreppet *konceptualisering*, dvs. "den mentala bilden", och begreppet *formning*, dvs. ekvivalensen i fråga om "intrycket, som den ursprungliga bilden gör på åskådaren"².

Förenandet av lingvistik och litteraturvetenskapen med element av den kognitiva teorin gjorde även att översättningen började granskas ur andra, helt nya perspektiv. Det visade sig nämligen att översättningen som ett redskap för den mellankulturella kommunikationen hjälper till att bygga broar av förståelse mellan olika språkbrukare, broar som byggs på den moderna kunskapen om språket.

² E. Tabakowska, *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*, Kraków 1993, s. 14–15.

Hur kan emellertid språkbilderna från översättningen motsvara de språkbilder som konstruerats i originalet, då varje språk konceptualiserar verkligheten på ett annorlunda sätt? Svaret på denna fråga hittade Roman Jakobson, som i sin avhandling *Om de lingvistiska aspekterna på översättning* skrev: "för att övervinna detta [...] hinder bör det största trycket [...] inte läggas på själva orden utan på deras kognitiva värden"³. Det enda möjliga svaret på denna komplicerade översättningsfråga är, enligt honom, *en skapande transponering*, dvs. en sådan förändring i ett verks litterära språk, som skulle starta liknande kognitiva processer och väcka liknande associationer hos läsare av både käll- och måltext.

Området där den kognitivistiska teorin är särskild lämplig är språkspel och deras översättning. Språkspel är nämligen starkt knutna till en nations kultur och mentalitet. Som fenomen har språkspel intresserat språkvetare redan från början av 1900-talet. Som en psykoanalytisk företeelse undersöktes de av Sigmund Freud, som ett språklig-filosofiskt begrepp beskrevs de i sin tur för första gången av Ludwig Wittgenstein. Ett rent språkligt intresse för sådana spel med språket dök däremot upp vid slutet av 90-talet. Enligt den polska lingvisten Grazyna Filip är språkspel

[...] ett särskilt sätt att organisera medel från olika nivåer av ett språkssystem, ett sätt som omfattar hela kultursystemet av extratextuella referenser. Tack vare detta är det möjligt att starta en sfär av sekundära betydelser, som är betingade av förbindelser mellan språk och kultur. Att känna igen avsändarens tillvägagångssätt och att begripa dess betydelseinnehåll blir ett villkor för att ett språkspels grundläggande funktion blir uppfylld, och ett villkor för en kognitivt och estetiskt tillfredsställande interaktion mellan textens författare och dess mottagare⁴.

Den översättningsvetare som i sin tur sysslade med språkspel i översättningssammanhang som en av de första i Polen är Tadeusz Szczerbowski. På basis av Roman Jakobsons översättningstypologi uppdelade han språkspel i tre kategorier: intralingvala (inom samma språkkod), interlingvala (inom olika språkkoder) och intersemiotiska (inom olika teckenkoder). Efteråt urskilde han fyra strategier att bygga ett språkspel:

1. den foniska formens strategi,
2. den etymologiska omtolkningens strategi (som anknyter till folketymologier),

³ R. Jakobson, "Lingvistiska aspekter på översättning", [i]: *Med andra ord*, red. L. Kleberg, Stockholm 1998, s. 153.

⁴ G. Filip, *Gry językowe Jana Lama*, Rzeszów 2003, s. 25 [min övers].

3. intertextualitetens strategi,
4. blandade strategier⁵.

Språkvetaren Ewa Jędrzejko föreslog i sin tur fyra kompletterande strategier:

1. spel med språksystem (på den foniska, grafiska, lexikala och grammatiska nivån),
2. spel med den litterära konventionen,
3. spel med kulturtraditionen,
4. spel med den pragmatiska konventionen, dvs. stilisering till språkets olika funktionella varieteter, som t.ex. arkaisering eller dialektisering⁶.

I mina undersökningar baserar jag i viss mån på strategier som föreslagits av Jędrzejko, i större mån koncentrerar jag mig dock på strategier som urskilts av Szczerbowski. I denna artikel fokuserar jag på intralingvala språkspel i romanen *Jakobsböckerna* (pl. *Księgi Jakubowe* (2014), öv. Jan Henrik Swahn (2015)).

Jakobsböckerna är en roman om Jakob Frank, den judiske mystikern, som ledde till uppkomsten av det mäktigaste kätteriet inom judendomen. En stor del av romanen utspelar sig vid det dåtida polsk-litauiska samväldets sydöstra gränser, i den lilla staden Rohatyn på Podolien. Det är en plats där många kulturer vävs samman med varandra och ofta blandas ihop: den katolska, den judiska, den ortodoxa och den turkiska. Det i sin tur återspeglas i det färgrika och poetiskt bildliga språket som talas i romanen. Det finns även sådana situationer där kollisionen mellan kulturer och deras reciproka genomträngande blir symbolisk. Det är just dessa moment då språkspel och deras betydelse framhävs på ett särskilt sätt. Denna (ofta "explosiva") kulturellt-språkliga blandning leder till oförutsedda situationer som, liksom det formalistiska greppet att främmandegöra, får läsare att fundera på språkets ogreppbara karaktär.

Som sagt, fokuserar jag i min uppsats först och främst på intralingvala språkspel. Jag läste käll- och måltexten parallellt och urskilde sammanlagt 41 översättningsenheter, dvs. intralingvala språkspel i originalet samt deras översättning till svenska, varpå jag konfronterade översättningsenheterna

⁵ T. Szczerbowski, *Gry językowe w przekładach „Ulissesa” Jamesa Joyce’a*, Kraków 1998, s. 41.

⁶ E. Jędrzejko, U. Żydek-Bednarczuk, *Gry w języku, literaturze i kulturze*, Warszawa 1997, s. 66–74.

från båda språkversionerna med varandra. Därefter grupperade jag översättningsenheterna enligt kategorier som föreslagits av både Szczerbowski och Jędrzejko: dels som spel med språkets system, dels som spel som byggs på den etymologiska omtolkningen. Sedan analyserade jag en given översättningsenhet i källtexten med hänsyn till dess etymologi, semantik, stilistik, fonetik, syntax och funktion i språket. Därefter analyserade jag översättningsenheten från måltexten med fokus på vilka språkliga medel som översättaren förfogar över för att i översättningen kunna rekonstruera språkbilder som finns med i originalet. Sist men inte minst ställde jag de två översättningsenheterna från käll- och måltexten mot varandra. Jag försökte fastställa, vilken översättningsteknik översättaren använde sig av och vilken översättningsstrategi han tillämpar, varefter jag försökte bedöma om hans översättningsval gör det möjligt för den svenska läsaren att förstå tanken med ett konkret språkspel, dvs. om och hur översättningen gör det möjligt att romanen tas emot på motsvarande sätt som originalet. Av de urskilda 41 översättningsenheterna valde jag 4 representativa exemplen som jag ska beskriva i denna artikel.

1. Spel med språkets system

1.1. Spel med den skriftliga domänen

Pl 476	Sv 516
<p>Gdy Moliwda przychodzi, widzi, że arcybiskupa bada jakiś medyk, wysocki Żyd o ponurym spojrzeniu. Wyciągnął z kufierka różne szkiełka i przykłada je do oczu Jego Ekscelencji. [...] - Co Jego Ekscelencja teraz widzi? Czy może przeczytać te litery? – pyta Żyd, trzymając w ręku kartkę z koślawym napisem: „MŁYNAŻ MIELE MONKE”.</p>	<p>När Moliwda anländer ser han att något slags läkare undersöker ärkebiskopen, en lång jude med dyster uppsyn. Han har plockat upp olika ögonglas ur sin lilla koffert och sätter dem framför ögonen på Excellensen. [...] - Vad ser Hans Excellens nu? Kan han läsa de här bokstäverna? Frågar juden och håller upp ett papper i handen där det med tafatt nerplittade bokstäver står: »MIÖLNAN MALE MIÖL«.</p>

Översättningsenheterna "MŁYNAŻ MIELE MONKE" (pl.) / »MIÖLNAN MALE MIÖL« (sv.) dyker i romanen upp då en judisk läkare undersöker synen hos den lwowska ärkebiskopen Łubieński. Läkaren använder sig vid detta

av en inskrift, som sannolikt anknyter till en judisk ordstäv om en mjölnare⁷. Inskriften på polska „MŁYNAŻ MIELE MONKE” byggs på alliterationen, där alla ord börjar med bokstaven ”m”. Inskriften innehåller tre ortografiska fel, nämligen i ordet ”młynaż” borde det stå ”rz” i stället för ”ż” vid slutet av ordet; i ordet ”monke” står bokstäver ”o-n” i stället för den diakritiska, den för det polska alfabetet typiska, bokstaven ”ą” samt bokstaven ”e” i stället för det diakritiska ”ę”. Detta är ett av de fall i romanen då judarna har svårigheter med det polska alfabetet, vilket gör att de ofta antingen gör ortografiska fel eller blandar det polska alfabetet med det kyrilliska alfabetet. Det leder ofta till komiska missförstånd.

På grund av det polska och det kyrilliska alfabetets och deras diakritiska teckens specifika karaktär är det inte möjligt att i översättningen återge inskriften i dess originalform. Svenska språket har nämligen inte sådana bokstäver som ”ą” / ”ę” / ”ż”; även ortografiska fel skiljer sig från varandra i dessa två språk. För att göra det möjligt för den svenska läsaren att ta emot det här avsnittet på liknande konceptuella nivån som den polska läsaren gör, använder översättaren sig av sådana språkmedel som finns tillgängliga i svenska språket. Han tillämpar sådana transformationer på följande sätt. Han använder bokstaven ”i” både i ordet ”miölnan” och i ordet miöl i stället för det korrekta ”j”. Ordet ”miölnan” förkorts dessutom med ett element av den svenska ordbildande ändelsen ”-r-e” där det, för att vara korrekt, borde stå ”mjölnaren”. Denna reducering är karaktäristisk för talad svenska. Även verbet ”male” används inkorrekt, i stället för det korrekta ”maler” eller ”mal”. Det är också väsentligt att översättaren behåller den allittererade inskriften i översättningen.

Eftersom dessa översättningsenheter är djupt rotade i det polska ortografiska systemet och de polska judarnas specifikt, blir deras översättning en särskild svår uppgift för översättaren. Det är nämligen inte möjligt att överföra detta språkspel till svenska utan förlust. Översättaren gör dock *en skapande transponering* som Roman Jakobson talade om. Tack vare att han försöker härma polska ortografiska fel på svenska lyckas han i översättningen återge tanken med detta språkspel. Uppgiften underlättas även av sammanhanget i vilket översättningsenheten etablerats. Tack vare sammanhanget får nämligen den svenska läsaren sådan information som vägleder honom/henne mot att rätt förstå översättarens transformation, dvs. att se främlingskapet mellan den polska och den judiska kulturen.

⁷ Jfr A. Drożdżyński, *Mądrości żydowskie*, Londyn–Warszawa 1993, s. 30.

1.2. Spel med den foniska domänen

Pl 895	Sv 971
<p>Ksiądz myśli, czy nie potrzebowałby czasem czego, ale już jego uwagę zwraca nieudolny napis na pokaznym słoju ciemnozielonym: „Herba the”.</p> <p>Już wie, o co poprosi, kiedy w końcu ktoś do niego wyjdzie – o trochę tego ziela, które wprawia go w lepszy nastrój [...].</p>	<p>Prästen tänker att han kanske borde köpa något men i samma stund fångas hans uppmärksamhet av en valhänt textad etikett på en ansenlig, mörkgrön glasburk: »Herba the«. Han vet redan vad han ska be om när det till slut dyker upp någon i butiken – lite av de där torkade bladen som har en positiv inverkan på hans sinnesstämning [...].</p>

Översättningsenheterna "Herba the" (pl) och »Herba the« (sv) förekommer för första gången i romanen på samma gång som översättningsenheten i exemplet ovan, då fader Benedykt Chmielowski kommer och hälsar på juden Elisha Shors varulager i letandet efter gamla läroböcker, som han senare skulle kunna använda när han skrev sina *Nya Aten*. Eftersom Elisha Shor har många ovanliga varor i sin affär, omges fadern plötsligt av diverse dofter, smaker och färger, vilket gör honom förvirrad.

Översättningsenheten "Herba the" är en arkaiserad version av det polska ordet *herbata* och härstammar från latinska *herba thea*. *Thea* är i sin tur en latiniserad version av det kinesiska ordet *tê*. Mest sannolikt är att det namnet för *te* som används i dagens Polen, dvs. *herbata*, kom tillsammans med själva drycken från Nederländerna under beteckning *herba thee*. Ordet *herbata* har vidare funnits i polskan sedan 1700-talet (det århundradet då romanens handling utspelar sig)⁸. Eftersom ordet *herbata* uppvisar fonemisk likhet med dess ursprungliga form *herba thee*, som i romanen står som "herba the", är det högst sannolikt att den polska läsaren av romanen identifierar de två versionerna av ordet, den arkaiserade och den moderna, med varandra. Vid den första läsningen av romanen i originalet blir det arkaiserade ordet "herba the" dock överraskande, vilket resulterar i att den polska läsaren sannolikt kan förnimma fragmentet så som författaren tänkt, med hänsyn till realiteten av 1700-talets Polen.

Det uppstår dock svårigheter när det gäller översättningen och konceptualiseringen av översättningsenheten på svenska. Vid uppslagsordet *te* uppger SAOB följande två 1700-tals former: *The* och *Theé* (www.saob.se).

⁸ K. Długosz-Kurczabowa, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 2005, s. 175.

Översättaren använder dock inte dessa och behåller i stället språkspelet från originalet i dess rena form. Den svenska läsaren får alltså sannolikt inte samma eller liknande möjligheter till förnimmelse som den polska läsaren, eftersom det arkaiserade uttrycket "herba the", som betyder *te*, är mycket likt det ord som i dag betecknar drycken på polska, *herbata*. I svenskan förhåller sig saken lite annorlunda, eftersom svenskan bara har bevarat det andra ledet från det latinska namnet, nämligen *thea* som härleds ur kinesiska *tê*. För att i översättningen kunna återge språkspelet från originalet och samtidigt väcka liknande konotationer hos både käll- och måltextläsare vore det sannolikt bra att ersätta ordet "Thea" från originalet med någon av SAOB angivna tidigare ordformer, dvs. anpassa språkspelet från originalet till en sådan form i måltexten som skulle framkalla liknande associationer. Översättaren skulle även kunna tillämpa en redigeringsteknik, dvs. en fotnot eller en kommentar som skulle förklara tanken med detta språkspel. Emellertid har språkspelet från originalet följt med till översättningen i sin rena, oförändrade form och säger troligen den svenska mottagaren inte lika mycket som den polska. Språkspelet utarmas alltså i måltexten, dess intensitet minskar och meningen med det kan inte längre förbli så självklar som i källtexten.

1.3. Spel med den grammatiska domänen

Pl 545	Sv 590
<p>Jakub nic nie mówił, ale widziałem, jak wieczorami sięga po książkę po polsku, a robi to w tajemnicy. Domyśliłem się, że się uczy w ten sposób języka, lecz upewniłem się wtedy, gdy razu jednego zapytał mnie niby mimochodem: - Jak to jest, że mówi się po polsku: jeden pies, a dwa psy? Powinno być: piesy. Nie umiałem mu tego wytłumaczyć.</p>	<p>Jakob teg men jag såg hur han om kvällarna i hemlighet sträckte sig efter en polsk bok. Jag gissade att han försökte lära sig språket och helt säker blev jag när han vid ett tillfälle närmast motvilligt ställde en fråga om polska pluralformer.</p>

Översättningsenheterna "razu jednego zapytał mnie niby mimochodem: - Jak to jest, że mówi się po polsku: jeden pies, a dwa psy? Powinno być: piesy" (pl.) / "ställde en fråga om polska pluralformer." (sv.) dyker upp i romanen då Jakob Frank fångas i fästningen på Klara berget i Czestochowa. Han hålls fången där i några år, och under tiden lär han sig polska med stöd av

en av klosterbröderna som bor där. Jakob har det svårt med att lära sig polska pluralformer, han kan nämligen inte förstå varför några bokstäver reduceras vid pluralbøjningen.

I denna översättningsenhet stöter en språklig främlingskap samman med en annan: det polska språket och de sefardiska judarnas modersmål som används av Jakob Frank, ladino. Ladino baserar till stor del på det spanska språket, där reglerna för pluralbildningen är helt annorlunda än i polskan, vilket Jakob inte kan begripa. I originalet uttrycks detta genom alternering, dvs. utbyte av en fon i ordets stam vid bildandet av substantivets pluralform. I detta fall kan Jakob inte förstå varför pluralformer i polskan helt enkelt inte bildas genom att man lägger till en ändelse, utan att en del av stammen dessutom reduceras från singularis.

Den översättningsenhet som beskrivs här är en av de svåraste att översätta, eftersom den handlar om sådana kategorier i polskan som i svenskan inte kan uttryckas just vid substantivet "pies" (pl.) / "hund" (sv.) // "psy" (pl.) / "hundar" (sv.). Vid bøjningen av substantivet "hund" inträffar ingen alternering i svenska.

Vilka möjligheter förfogar således översättaren över? De mest självklara lösningarna är utelämnning eller transponering. Översättaren skulle även exempelvis kunna ersätta substantivet med ett annat substantiv, som t.ex. "migdął/migdąły" (pl.) / "mandel/mandlar" (sv.). Då uppstår samma företeelse som i originalet. Å ena sidan skulle det inte påverka helhetens sammanhang, å andra sidan skulle det vara ett ingrepp i romanens text. Översättaren väljer alltså inte denna lösning. Han bestämmer sig i stället att utelämna översättningsenheten och omskriva den, vilket inte gör det möjligt för den svenska läsaren att ta emot avsnittet på en så detaljerad konceptualiseringsnivå som det finns i originalet. Översättarens lösning gör det dock möjligt för den svenska läsaren att generellt uppfatta Jakobs svårigheter med inlärnigen av det polska språket.

2. Spel som byggs på den etymologiska omtolkningen

Pl 900	Sv 977
Oto i Rohatyn. [...]	Och så är de i Rohatyn. [...]
Są tu [...] fara, klasztor Dominikanów, kościół Świętej Barbary przy rynku, a dalej dwie synagogi i pięć cerkwi. Wokół rynku tkwią jak grzyby małe domy,	Det ligger en församlingskyrka, ett dominikankloster och S:ta Barbaras kyrka vid torget, vidare finns här två synagogor och fem ortodoxa kyrkor.

<p>a w każdym jakiś interes. Krawiec, powroźnik, kuśnierz, wszyscy Żydzi, a obok piekarz o nazwisku Bochenek, co zawsze cieszy księdza dziekana, bo ukazuje jakiś ukryty porządek, który mógłby być bardziej widoczny i konsekwentny, a wtedy ludzie żyliby cnotliwiej.</p>	<p>Runt torget sticker de små husen upp som svampar ur jorden, samtliga med en eller annan affär inrymd. Skräddare, repslagare, körsnär, alla judar, och bredvid dem bagaren, herr Limpa, vilket prästen alltid finner lika lustigt, eftersom det antyder att det ändå finns något slags fördold ordning – som gott kunde få vara synligare och mer konsekvent, människorna till hjälp att leva ett dygdigare liv.</p>
--	---

Översättningsenheterna "piekarz o nazwisku Bochenek" (pl.) och "bagaren, herr Limpa" (sv.) dyker upp i romanens början. En av huvudpersonerna, prästen Benedykt Chmielowski, kommer en dag till Rohatyn – en stad som kan betecknas som metafor för 1700-talets mångkulturella, mångnationella och mångspråkliga Polen. Kulturer, religioner och nationer blandas här ihop, och eftersom fadern Chmielowski ogillar kaosen, skulle han vilja att allt blir ordnat och kallat vid sitt rätta namn. Därför blir han så glad när han får veta att bagaren heter här "Bochenek", eftersom han tror att bagarens namn betyder det han sysslar med. Det är viktigt av två skäl, för det första gör denna korrespondens en komisk effekt och för det andra relateras denna till historiska betingelser i fråga om polska judars namn. Fram till 1700-talet visade de polska judarnas namn stor variation; de kunde nämligen härstamma antingen från namnet på staden där judarna bodde eller från namnet på nationen som de kom från, från deras smeknamn eller från deras sysselsättning (izrael.org.), vilket också är synligt här. Detta pågick fram till slutet av 1700-talet, då österrikare och tyskar (samt ryssar) delade Polen mellan sig och började ge judarna bestämda, förtyskade namn. Romanen utspelar sig dock före delningen av Polen varför judarna i romanen bär icke enhetliga namn. I Sverige var situationen på 1700-talet annorlunda. Då var judarna fortfarande inte väl sedda, utom om de gick med på att konvertera till den lutherska tron. Den situation som beskrivs i källtexten fanns alltså inte i målspråkets kultur och därför kan det vara svårt för översättaren att hitta ett ekvivalent namn för "Bochenek" (sv. "en brödlimpa").

Översättaren bestämmer sig i detta fall att uppges det ekvivalenta ordet för "bochenek", dvs. "en limpa" (www.saob.se). Det är sannolikt att detta ska tas emot på liknande konceptualiseringsnivå hos både käll- och måltextläsaren. Fastän de polska judarnas namn har en specifik historia bakom sig, måste de polska läsarna inte nödvändigtvis vara medvetna om det, vilket gör att

mottagningen av det här avsnittet kan placeras på samma eller mycket liknande kognitiv nivå.

Hur kan man då återge romanens originella rikedom i översättningen? Denna fråga har många översättning- och språkforskare ställt. På det polska planet var det bland andra Barbara Sienkiewicz och Roman Lewicki. Sienkiewicz framhåller i sin text *Språkbilder i översättning av romanprosa* att det viktigaste som översättaren behöver göra vid översättningen av kulturellt laddade verk, är att "tolka sammanhanget" av varje översättningsenhet i verket. Denna "tolkning inom det konkreta sammanhanget" låter översättaren hitta motsvarande strukturella nivåer för en översättningsenhet, dvs. motsvarande grammatiska regler, lexikala resurser och stiliseringsmöjligheter. Det allra viktigaste är dock formningen (jfr Tabakowskas teori) med tanke på vilken språkliga bilder som konstruerats i källtexten bör återges av måltexten. Översättaren bör dessutom utnyttja målspråkliga medel att betona det som är främmande och annorlunda i själva originalet. För att i måltexten bevara signal som tyder på källtextens innovativa och nyskapande karaktär bör översättaren därför leta efter funktionella och substantiella motsvarigheter till originella förebilder. Översättaren bör samtidigt ta hänsyn till vilka konnotationer hans valda motsvarighet ska väcka hos mottagaren av översättningen⁹.

Oavsett vilka språkliga medel och översättningstekniker översättaren väljer blir översättningen en helt ny kvalitet. Den polske översättningsvetaren, Roman Lewicki, anser att översättning bör betraktas som en kulturell sammansmältning av det egna med det främmande. Översättning bildar således en ny komplex kulturtext och utgör därför något slags vittnesmål om hur ett samhälles kultur refererar till ett annat samhälles kulturtext, och därigenom hur det refererar till ett annat samhälles kultur överhuvudtaget. I detta sammanhang dyker upp några översättningsrelevanta processer. Dessa är nämligen assimileringen av den främmande kulturens element samt varseblivelsen av eventuella kulturhinder och övervinnandet av dem¹⁰.

Vilken strategi tillämpar således översättaren Jan Henrik Swahn? Efter att ha analyserat de valda exemplen kan man konstatera att han är trogen mot källtexten. Han vill inte ingripa i den och han väljer inte ens kompenstationer i måltexten. Han försöker dock alltid att finna lösningar som med hjälp av de språkliga medel som finns tillgängliga i svenskan skulle kunna göra det möjligt för den svenska läsaren att rekonstruera språkliga bilder

⁹ B. Sienkiewicz B., „Obrazy języka w tłumaczeniu prozy powieściowej”, *Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja*, 1979, nr 2 (44), s. 30–37.

¹⁰ R. Lewicki, *Obcość w odbiorze przekładu*, Lublin 2000, s. 21.

från språkspelet i källtexten. Det är dock viktigt att nämna att Swahn inte använder sig av anpassning utan i översättningen bevarar det som är kulturellt främmande. Sammanfattningsvis, använder Jan Henrik Swahn i stort sett varken domestikalisering eller neutralisering som strategi. Han undviker även att direkt överföra kulturellt främmande element från källtexten till måltexten, han gör det bara då det svenska språkssystemet inte låter återge tanken från källtexten. Han försöker snarare förskjuta texten lite mot den svenska läsaren tack vare lyckad övervinnande av kulturhinder i romanens språk, som är särskilt synliga vid språkspel. Tack vare sitt teknikval gör Jan Henrik Swahn det möjligt för den svenska läsaren att förstå tanken bakom nästan varje språkspel som är med i romanen. På basis av detta kan man konstatera att den svenska översättaren låter den svenska läsaren ta emot romanen på näraliggande konceptuell nivå som originalet låter göra det den polska läsaren. Med användning av den kognitivistiska teorin gör han det möjligt för den svenska läsaren att känna smak-, doft-, färg- och språknyanser på alla ställen där romanen utspelar sig.

”Till stor del består världen av ord [...]”¹¹. Orden i romanen *Jakobsböckerna* har en utomordentlig betydelse, är dock samtidigt placerade i det polska sammanhanget. Den svenska läsaren får emellertid möjlighet att njuta av orden i romanens svenskspråkiga version. Detta sker tack vare översättaren Jan Henrik Swahn och hans lyckade översättningsstrategi som går ut på att övervinna kulturhinder som uppstår mellan originalet och översättningen.

LANGUAGE GAMES IN THE SWEDISH TRANSLATION OF *THE BOOKS OF JACOB* OF OLGA TOKARCZUK

ABSTRACT

The article discusses the Swedish translation of language games in *The Books of Jacob* by Olga Tokarczuk from a cognitive perspective. The point of the dissertation is to try to assess if and how the conceptualisation of language images in the Swedish translation corresponds with the original ones, and further – if the reception of the novel in both languages places itself on a similar cognitive level. Therefore the author of the article compares and analyses language games in the source text and in the target one. On this basis the author draws conclusions referring to the strategy of translator and to the conceptualisation in the Swedish translation.

¹¹ O. Tokarczuk, *Jakobsböckerna*, öv. Jan Henrik Swahn, Linderöd 2015, s. 671.

KEYWORDS

language games, *The Books of Jacob*, Olga Tokarczuk, cognitive approach to translation, conceptualization

LITTERATURFÖRTECKNING

PRIMÄR LITTERATUR

1. Tokarczuk O., *Księgi Jakubowe*, Kraków 2014.
2. Tokarczuk O., *Jakobsböckerna*, öv. Jan Henrik Swahn, Linderöd 2015.

SEKUNDÄR LITTERATUR

1. Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927. Uppslagsordet: herbata.
2. Długosz-Kurczabowa K., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 2005. Uppslagsordet: herbata.
3. Drożdżyński A., *Mądrości żydowskie*, Londyn-Warszawa 1993.
4. Filip G., *Gry językowe Jana Lama*, Rzeszów 2003.
5. Garbowska-Adamczyk M., *Polskie tłumaczenia angielskiej literatury dziecięcej: problemy krytyki przekładu*, Wrocław 1998.
6. Hejwowski K., *Iluzja przekładu*, Katowice 2015.
7. Jakobson R., "Lingvistiska aspekter på översättning", [i]: *Med andra ord*, red. L. Kleberg, Stockholm 1998.
8. Jędrzejko E., Żydek-Bednarczuk U., *Gry w języku, literaturze i kulturze*, Warszawa 1997.
9. *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, red. E. Tabakowska, Kraków 2001.
10. Lewicki R., *Obcość w odbiorze przekładu*, Lublin 2000.
11. *Mysł językoznawcza z myślą o przekładzie*, red. M. Heydel, P. de Bończa Bukowski, Kraków 2015.
12. Sienkiewicz B., „Obrazy języka w tłumaczeniu prozy powieściowej”, *Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja*, 1979, nr 2 (44), s. 28–51.
13. Szczerbowski T., *Gry językowe w przekładach „Ulissesa” Jamesa Joyce’a*, Kraków 1998.
14. Tabakowska E., *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*, Kraków 1993.
15. Walczak J., *Teoria i praktyka polskiej translatoryki na przykładzie nowopolskich tłumaczeń wybranych utworów Williama Shakespeare’a i Johna Miltona*, Warszawa 2013.
16. *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, red. M. Heydel, P. de Bończa Bukowski, Kraków 2009.
17. www.izrael.org [tillgängligt 9.05.2018].
18. www.saob.se, uppslagsorden: limpa, te, [tillgängligt 10.05.2018].

